

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULAG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA (ADATTÁRA), 1944–1970

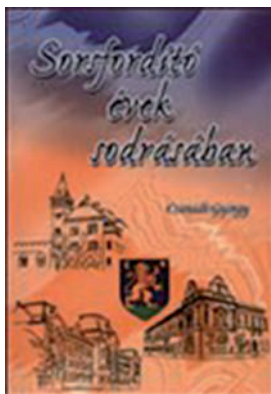
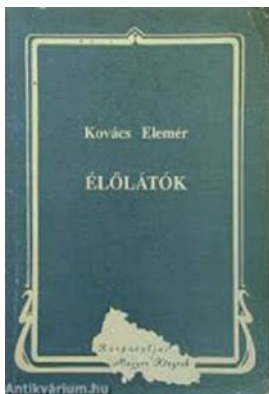
XIV. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

16. A DONBÁSZI MUNKASZOLGÁLATRA KÉNYSZERÍTETT KÁRPÁTALJAI FIATALOK KÁLVÁRIÁJA (1947–1953)

16.1. A „DONBÁSZI ÜGY” PROBLÉMAKÖRE

Vidékünkön a donbászi munkaszolgálatra, közismertebb nevén fezeónak nevezett bányásziskolákba mozgósított magyar fiatalok problémáját a rendszerváltozás után az elsők között **Csanádi György**¹ újságíró (**Beregszászi György** néven is írt cikkeket) vetette fel.

Először hírt adó könyvek a donbászi ügyről

¹ CSANÁDI GYÖRGY. *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004, 200–203. o.

Kovács Elemér *Élőlátók* (1993) c. riportgyűjteményében többek között a csongori **Gazsi Gusztáv** sorsát mutatja be, aki „*sokáig bujkált, hogy el ne vigyék Donbászra. Először a Munkácson élő keresztanyja pincéjében húzódott meg, majd hazajött, s hol a padláson, hol a szekrényben bújt el. Vagy bevetették a dunyhába. Ez a fiú az anyja temetés is a padlásról nézte végig.*”² A vegyes házasságok kapcsán az 53. oldalon megemlíti, hogy a „*bányavidékre kerülők közül hányan hoztak onnan feleséget.*” A 104. oldalon megszólaltatott, Donbászt megjárt túlélők egyike, egy Bálint nevű férfi közlése szerint születtek „*itt helyben is dalok, ismert bús nóták dallamára*”:

*Azt írták a donbászi vidékről,
Véresen ment le a nap az égről.
De sok vér folyt az idegen földre,
De sok bányász aludt el örökre!*

*Azt írta egy kislány levelébe,
Él-e még a régi szeretője?
Él-e még, vagy gondol-e még rája
Valahol ott, a nagy Oroszországba?*

*Válasz jött a kislány levelére,
Hogy öltözzön a szíve feketébe.
Szeretője hűségesen várja
Odafenn, a fényes mennyországba.*

(*Azt írták...* 1947. Szerzője ismeretlen)

Megjegyzem, a ballada e szövegváltozatát (**Kovács Elemér** csak hat sorát idézi) **Punykó Mária** 1988-ban **Tihor Júlia** beregújfalui adatközlőtől rögzítette hangszalagra, és 1992-ben jelent meg először egy lágerírásokat tartalmazó gyűjteményben³. A feltehetően 1947-ben keletkezett ballada ismeretlen szerzője valószínűleg egyike azoknak a Bereg-vidéki fiataloknak, akiket 1947–1953 között kényszerítettek bányamunkára a Donyec-me-

² KOVÁCS ELEMÉR. *Élőlátók*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993, 34. o. Tárolt változata: <https://mek.oszk.hu/23400/23498/23498.pdf>

³ *Istenhez fohászkodva... Verses levelek, imák a sztálini lágeremből 1944–1947*. Összeállította, a jegyzeteket és az utószót, a kronológiát írta DUPKA GYÖRGY. Ungvár–Budapest, Intermix Kft., 1992. <http://mek.nif.hu/23600/23644/23644.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

dencében. Kívülálló ugyanis aligha tudta volna hitelesen megjeleníteni az elhurcolt fiatalok sorsának sok esetben tragikus alakulását.

Az ezredfordulót követően a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a donbászi ügy kutatási téma lett. **Molnár D. Erzsébet** (**Svetkó Erzsébet** néven is publikált⁴) főiskolai oktató, történész alapos adatgyűjtő és -elemző munkát fejtett ki.

Tanítványa, **Tóth Zsuzsanna**⁵ is intenzíven foglalkozott a deportálás második hullámával. A **Molnár D. Erzsébet–Tóth Zsuzsanna** szerzőpáros⁶ az *Utak a gyökerekhez – Időutazás. A polgári lakosság internálása malenkij robotra a Szovjetunióba* című – a pécsi Német Kör által szervezett – projektre is beküldte dolgozatát, amely elismerést váltott ki.

Molnár D. Erzsébet másik tanítványa, **Baráth Viktória**⁷ diákkutató a benei, mezővári, kigyósi, makkosjánosi, balazséri, búcsúti, borszovai túlélőkkel készített mélyinterjúkat, elemzéseket.

⁴ SVETKÓ ERZSÉBET: *A donbászi munkaszolgálat. Adalékok a szovjet rendszer Kárpátalján érvényesülő nemzetiségpolitikájához. Közpolitika, Századvég, 2003. február; Ugyanő: Adalékok a nemzetiségpolitika alakulásához Kárpátalján (1947–1952). A donbászi munkatáborok résztvevőinek visszaemlékezéseiből.* In.: *Acta Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc KMF tudományos közleményei, 3. szám, III. évfolyam. Beregszász, 2003/3. 82–96. o.; Ugyanő: *Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépülésének idején. Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai*, I. füzet, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, 2005; MOLNÁR D. ERZSÉBET: *Kárpátaljai magyarok donbászi szolgálaton.* In.: *Történelem és Muzeológia* internetes folyóirat, Miskolc, 2014/2.: <http://tortenetitar.hermuz.hu/wp-content/uploads/2020/04/MOLNAR-D.pdf>

⁵ TÓTH ZSUZSANNA: *Donbász. A deportálás második hulláma.* In: BAKURA SÁNDOR–DUPKA GYÖRGY–KOVÁCS ELEMÉR–KOVÁCS ERZSÉBET–MOLNÁR D. ERZSÉBET–TÓTH ZSUZSANNA. „*Oththon a könny is édes*” 1944–1945. *Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében.* Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok, hivatalos iratok, vallomások tükrében, 2009, 68–73. o. <https://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf> A továbbiakban „*Oththon a könny is édes*”.

Ugyanő: *A donbászi munkatáborok résztvevőinek visszaemlékezése.* (Papp Endrével készült riport) Tárolt változat: <http://www.karpatszemle.uz.ua/tarstud/ta050802.htm> (2009. 02.16.)

⁶ MOLNÁR D. ERZSÉBET–TÓTH ZSUZSANNA. *A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról Donbászi kényszermunkára.* In.: *Malenkij robot. Egyetlen bűnünk a származásunk volt... Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini légerekbe 1944/45–1955.* Szerkesztő: dr. Bognár Zalán, Pécs, 2009, 218–232. o.

⁷ BARÁTH VIKTÓRIA. *A donbászi munkaszolgálat a kigyósi túlélők emlékezetében.* In: *Acta Beregsasiensis* 2009/1., 55–68. o.; *A donbászi munkaszolgálat a vári és benei túlélők emlékezetében.* In: *Acta Beregsasiensis* 2010/3., 151–161 o.; *A donbászi munkaszolgálat a beregszászi járás elhurcoltjainak emlékezetében.* In: *Acta Beregsasiensis* 2011/1., 73–86. o.

A Donyec-medence. Forrás: Wikipédia

Az eddig közölt dolgozatok azt sugallják, hogy ez a kényszerintézkedés kizárólag a magyar és német katonaköteles fiatalokra terjedt ki. Egyetértek azzal a következtetéssel, hogy ez az akció a malenkij robot után tulajdonképpen a második deportálási kísérletnek tekinthető.

A valóság az, hogy a sztálini kommunista diktatúra fokozott óvatosságot tanúsított a szovjet társadalom minden osztályával és nemzetiségével, különösen a meghódított területek lakosságával szemben. Kárpátalja népeihez is gyanakodással viszonyult. A fentebb elmondottakat a técsői **Ajtay Sándor** visszaemlékezése is alátámasztja: „Sztálin nem hitt a kárpátaljaiaknak, mármint a magyaroknak, sváboknak, zsidóknak, de még a ruszinoknak sem, mert az 1927 és 1929 között születetteket nem hívták be a hadseregbe. Ehelyett amolyan munkatáborokba szállítottak bennünket. Közölték velünk, Donbászra megyünk dolgozni. Mi már előre sejtettük, hogy baj lesz ebből. Négy éve is csak három napra vitték el apáinkat, idősebb testvéreinket, és mi lett a vége. Marhaszállító vagonokba vagoniroztak be. Két hétig tartott az út, mire megérkeztünk Sztalinóba, egy bányavárosba. Barakkba tereltek bennünket, korábban német hadifogolytábor volt. Egyenruhát kaptunk, mondták, e naptól fezeósok vagyunk, 5 évet fogunk dolgozni és tanulni, 8 órát dolgoztunk, este tanultunk.

Mellettünk Zugreszben 2 ezer fős női tábor volt. Magyarországról hozták ide ezeket a foglyokat. Bűnük, hogy arisztokrata családból származtak. 1950-ben vitték őket haza. Jómagam 1952 karácsonyán érkeztem haza. Előtte egy nap összereltek bennünket, s közölték, hogy kivettük részünket

az ötéves terv teljesítéséből. Kezünkbe nyomtak egy dokumentum-, illetve egy okmányfélét, s kijelentették, hogy mehetünk haza.”⁸

16.2. „KELET FELÉ VISZ A VONAT”

A feltárt levéltári anyagok szerint 1947–1952 között vidékünkön a legnagyobb munkabehívás, erőszakos toborzás zajlott le, amely tömeges ellenszegülést váltott ki a lakosság körében.

Akkoriban Kárpátalját kijevi utasításra a Sztalinói (Donyeck) Munkaközponthoz sorolták, és meghatározott számú munkaerőt kellett biztosítani az újjáépítésre kerülő bányavidék részére. 1947 márciusában jelent meg az USZSZK minisztertanácsa és Ukrajna Kommunista (bolsevik) Pártja Központi Bizottságának rendelete, amely Kárpátalja részére 8000, 1949-ben 5500 fős kvótát állapított meg.⁹

A megyei vezetéshez kapcsolódó egyik ügyirat szerint **Ivan Turjanica**, a megyei tanács végrehajtó bizottságának elnöke levelében kérte az ukrán kormányt, hogy Kárpátalja számára ettől alacsonyabb kvótát állapítson meg, de ezt a kérést figyelmen kívül hagyták.

Ivan Turjanica

⁸ *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből. 1944–1992.* DUPKA GYÖRGY közreadásában, Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 107. o. <https://www.mek.oszk.hu/23600/23616/23616.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

⁹ DUPKA GYÖRGY. *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 232., Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2014. <https://mek.oszk.hu/13300/13350/13350.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

Ezt követően az apparátusával körültekintően szervezte meg a rendelet végrehajtását: koordinálásukkal 1947–1949-ben mintegy 12 000 kárpátaljai fiatalat kényszerítettek a Donyec-medencei munkatáborokba.

Valójában a szocialista tervgazdaság számára szükséges olcsó munkacserőt és „önkéntes telepeseket” toboroztak, ennek a szándékos migrációs, telepítési politikának a lényegét elhallgatták. Az érintett fiatalok mozgósítását a szovjet agitációs propagandagépezet úgy állította be, hogy önkéntes tömegmozgalomról van szó. Az ukrán, az orosz, a román és a helyi magyar sajtóban boldog munkáshétköznapokról szóló, a fiatalokat Donbászra csalogató olvasói leveleket közöltek, többek között a Bereg-vidéki *Vörös Zászlóban*¹⁰, valamint a *Kárpáti Igaz Szóban*¹¹.

Számos Donbászra csalogató olvasói levelet közöltek a Vörös Zászlóban és a Kárpáti Igaz Szóban

Az egyik ilyen hamis propagandát tükröző levél szerzője például a bótrágyi **Demeter Ferenc**, aki példamutató szovjet hazafiként a következőket üzeni az otthon maradottaknak: „*De vannak itt olyanok is, akik itt is az otthoni kulákiú életét szeretnék élni – munka nélkül. Ezek írják haza a kétségbeesett hangú leveleket, ezek szítják az ellenséges propagandát. Mi, akik boldogan jöttünk ide, mert segíteni akarjuk Hazánk nagy újjáépítési munkáját, súlyt helyezünk arra, hogy ezeknek a kulákelemeknek a hazugságait megcáfoljuk, és felvilágosítsuk az otthoniakat a valóságos helyzetről.*”¹²

Ugocsa falvaiban a falubírók is kidoboltatták a munkaszolgálatra való jelentkezés kötelezettségét: „Ha nem mentek Donbászra, mentek a börtönbe!” A hozzátartozóiktól elbúcsúzott regruták 1948. március 10-én a nagyszülősi hadkiegészítő parancsnokságon jelentkeztek. A regisztrációt

¹⁰ Vörös Zászló, 1948. április 15.

¹¹ Kárpáti Igaz Szó, 1948. március 2.

¹² U.o.

követően sor került a bevagonírozásukra, aztán vitték őket fegyveres kísérettel a Donyec-medencei szénbányákba.

Először FZO-iskolába¹³ kerültek, itt elsajátították a bányász szakma fortélyait, a föld alatti vajatokban végzendő szénfejtéssel kapcsolatos tudnivalókat stb. A tanfolyam elvégzése után szétszórták őket a következő bányavárosokba: Sztalino (Donyeck), Makejevka, Gorlovka, Jenakijevo, Zugresz, Vorosilovgrád (Luhanszk), Krasznoj Lucs, Novij Donbasz, ahol 3-4 éves szolgálati időt voltak kötelesek eltölteni.

Az önkénteseknek titulált ugcsoaiak a haza készülő német és magyar hadifoglyoktól vették át a szénbányákat. A tiszabökényi **id. Bocskor András, id. Illyés Antal, id. Gacs József, id. Dupka György, id. Demjén József**, a tivadarfalvai **Sárközi László, Balogh Lajos, Kardos Dániel, Váradi Gyula**, a péterfalvai **Sárközi Tivadar** a 9. és a 8. sz. bányákban napi 8 órát dolgoztak.¹⁴

Donbászi fezeósok. Apám, id. Dupka György az álló sorban balról a második. A családi archívumban őrzött felvétel 1947-ben, a Donyeck peremkerületében állt szálláshelyük előtt készült.

¹³ Lásd: FZO(fezeo)-iskola, Skola Fabricсно-Zavodszkogo Obucsenizije (Gyári-Üzemi Oktatás Iskolája / Школа фабрично-заводского обучения). Az első csoportokat még fél éven át készítették fel a bányamunkára, később a tanulói idő lerövidült három hónapra. Az intézmény 1940. október 2-án indult be „Az állami munkástartalékról” szóló kormányrendelet alapján, és Sztálin 1953-ban bekövetkezett haláláig működött.

¹⁴ „Othon a könny is édes”, i. m. 2009., 24–26. o.

A magyar fiúk között voltak ácsok, vas munkások, vajúrok stb. Sokan négy évet és nyolc hónapot töltöttek el Donbászban. Az egyik beregszászi visszaemlékező, Pista bácsi említi, hogy 1949. november 18-án a sújtólégrobbanás temette el 13 társukat. Mint mondta: „*Heten maradtunk meg, akiket aztán 36 órai megfeszített munka után szabadítottak ki a bányamentők. Más balesetek is előfordultak. Vas Ivánt (az ilosvai járás egyik falujában született) a fűrógép meghibásodott vezetője ölte meg. Volt, akit egyszerűen egy leváló kő nyomott agyon, többen a csilléből estek ki és zúzódtak halálra. Sírjuk ott van valamelyik bányatemetőben.*”¹⁵

A kimerítő rabszolgamunkát a gyenge idegzetűek nem tudták sokáig elviselni, többen az öncsonkítást, az öngyilkosságot választották.

Az ellenszegülők, a bátrabbak innen is megszöktek. A táborban maradt fiatalokra számos veszély leselkedett, a falvanként kialakuló csoportok igyekeztek vigyázni egymásra, ám így is sokan értelmetlenül pusztultak el: betegség, baleset következtében a donbászi temetők névtelen sírjaiban nyugszanak.

16.3. SZÖKÉSEK, DEZERTÁLÁSOK

A levéltári ügyiratok igazolják, hogy megyei szinten a munkabizottság és a hadkiegészítő parancsnokság a behívókat 1947 márciusa és áprilisa között először a hegyvidéki falvakba kézbesítette ki. Felmentést viszont csak nagyon kevesen kaptak.

Sokan megtagadták a körzetileg illetékes hadkiegészítő parancsnokság (Vojennij Komisszariat) által kézbesített szabályos katonai behívók átvételét, inkább a bujdosást választották. Rahón például a listán szereplő 171 katonaköteles személy közül március 17-én csak 66 fő jelent meg, az alkalmasnak talált 53 főből csak 23 főt küldtek Donbász településeire, a többiek megszöktek.¹⁶

1947 novemberében az első csoportban a 18-19 éves fiatalok közül 125 főt hurcoltak a Donyec-medence bányáiba.¹⁷ A területi tanács által elfogadott mobilizációs terv szerint 3500 főben határozták meg a mozgósítást járásokra, településekre lebontva.¹⁸ 1948 folyamán – a hadkiegészítő parancsnokságok bevonásával és közreműködésével – a Vorosilovgrádi területre 500 ifjút

¹⁵ KOVÁCS ELEMÉR: *Élőlátók*. i.m. 105. o.

¹⁶ BEREGSZÁSZI GYÖRGY: *Újjáépítjük Donbászt!* In: *Bereginfo*. 5. évf. 41. sz. Beregszász, 2001/10. 15–21. o.

¹⁷ KTAL, fond. R-195, op. 14, szpr. 123, ark. 131.

¹⁸ U.o. op. 1, szpr. 78, ark. 10, 13.

küldtek.¹⁹ Más adatok szerint „1948 tavaszán a Beregszászi járásból verbu-
válódott csoport 650 főből állt. Mint a szemtanúk közül többen is állították,
ebből a transzportból a fiúk 65%-a megszökött.”²⁰

1949-ben újabb kontingensek érkeztek a Sztalinói (Donyecki), a Vorosilov-
grádi (Luhanszki) területi Gorlovka, Jenakijevo, Krasznoarmejszk, Dzserszinszk
városokban felállított FZO-iskolákba.²¹ Az 1949. április 28-i állapot szerint a
magyarok lakta beregszászi körzetből 228 főt, a szevljusi körzetből 230 főt, az
ungvári körzetből 113 főt küldtek a FZO-iskolákba.²² A magyarlakta Bereg- és Ugo-
csa-vidékről az utolsó nagyobb transzport 1949 tavaszán indul a szénmedencébe.

A területi tanács kimutatása szerint 1947–49-ben összesen 12 ezer kato-
naköteles korú fiataalt küldtek a Donyec-medencébe.²³ 1950–53 között évente
további félezer fiataalt mobilizáltak.²⁴ A hatalom helyi képviselői szinte minden
járásban erőszakkal végezték a fiatalok mobilizációját. A dokumentumok
szerint a községi tanácsok elnökei több településen, köztük a perecsenyi²⁵
körzetben, a huszti körzeti Velétén, az ungvári körzeti Kibljar településen
a szülőket is felelősségre vonták, vagyonukat is zárolták, kezdeményezték
kitelepitésüket belső Ukrajnába, amennyiben fiaik nem jelentek meg a had-
kiegészítő parancsnokságokon, azonban **Ivan Andrásko** területi főügyész
ezeket a határozatokat túl erősnek tartotta, 1948. augusztus 25-én hatályba
lépésüket megakadályozta.²⁶

Egy 1948-as feljegyzés szerint a románok lakta Közéapsán (Szerednye
Vogyanye), Tiszafejéregyházán (Bila Cerkva) és Aknaszlatina községben
mintegy 100 fő kapott behívót, a megadott időben és helyszínen azonban
senki sem jelentkezett.

A munkabizottság utasítására a milícia rajtaütésszerű ellenőrzést hajtott
végre Közéapsán, és a 25 katonaköteles fiataalt a helyi községi tanács épü-
letébe zárták. Az éjszaka folyamán onnan öten a betört ablakon keresztül
kimásztak. A reggeli órákban megérkező belügyiseket felháborodott tömeg
fogadta, ezt a helyzetet kihasználva a többiek is kiszabadultak. Ezeken a
településeken megtorló intézkedéseket foganatosítottak.

¹⁹ U.o. op. 23, szpr. 59, ark. 29.

²⁰ KOVÁCS ELEMÉR. Élőlátók. i.m. 108. o.

²¹ KTAL, ark. 161.

²² Korszun 2018. 246., 247., 257–258., 456. o.

²³ U.o. szpr. 60, ark. 49.

²⁴ Korszun 2018.522–523. o.

²⁵ KTAL. fond. R-135, op. 1, szpr. 89, ark. 57.

²⁶ Korszun 2018.189.

Korabeli információk vannak arról is, hogy a katonaköteles fiatalok központi gyűjtőhelyéről – amely Munkácson, a Duhnovics utcában, a vasútállomás közelében volt – szintén százak szöktek meg.

A szemtanúk elmodták, hogy a bátrabbak a Donbászra irányított szerelvényekről is leugráltak.

A kisdobronyi **Úr Sándor** közlése szerint a Donbászra irányított kisdobronyi „fezeós” fiatalok közül 2 fő szénbányában halt meg: **Gyurkovics Sándor** (1927 – Makejevka, 1952) és **Hadar István** (1926 – Makejevka, 1963). Idehaza pedig 1950-ben újév éjjelén állati módon lelőtték **Nagy Gézát** (1929) mint donbászi szökevényt.²⁷

A tiszaaágteleki „fezeós” **Györke M. Dánielt** (1927) 1948–1949 között Krasznoarmejszk alatt szökés közben ölték meg.²⁸

Mihajlo Matejkánics hozzátartozó visszaemlékezéséből tudjuk, hogy az 1928/1929-es születésű, besorozott szolyvai fiatalokat nem katonai szolgáltra irányították, hanem Donyec-medencei bányamunkára. Az elviselhetetlen és embertelen körülmények közepette végzett nehéz fizikai munka elől többen hazaszöktek. Az egyik csoport a környező erdőkben bujkált. Miközben a helyi lakosoktól élelmiszert gyűjtöttek, soraikba beépült egy NKVD-ügynök, aki felteteseinek jelentett a szökevények rejtékhelyéről. A kivonuló NKVD-egységek levadászták őket, nem kegyelmeztek senkinek. Az akció végén a Borzsa-havas és Kurnyik övezetében két menekülő fiút helyben kivégeztek, és a holttestüket temetetlenül otthagyták. 1950 nyarán a hegyi pásztorok találták meg **Mikola Andrela** (1929) és **Mihajlo Matejkánics** (1928) oszlásnak indult földi maradványait.²⁹

16.4. AZ „APÁTLAN NEMZEDÉK” ELLENSZEGÜLŐI A VÁDLÓTTAK PADJÁN

Mihajlo Kampo, az USZSZK Igazságügyi Minisztériumának kárpátaljai főosztályvezetője 1948. június 1-jén kiadott rendeletében kötelezte a népbíróóságokat, hogy a fezeós szökevényekkel kapcsolatban ne a mérsékelt USZSZK BTK 58-18 1. paragrafusát alkalmazzák, hanem az 56-18 2. paragrafus alapján szigorúbb ítéleteket szabjanak ki.³⁰ Ennek tudható be, hogy

²⁷ DUPKA GYÖRGY. *Halottaink 1944–1959. A kárpátaljai szovjet népiértés eddig ismert áldozatainak névsora*. Intermix Kiadó, Kárpátaljai Magyar Könyvek 237. Ungvár–Budapest, 2014. 219. o. <https://mek.oszk.hu/13900/13956/13956.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

²⁸ U. o. 243.

²⁹ RIZO 2003. I. k. 113-114.

³⁰ Korszun 2018.178., 240.

közel száz bírósági per zajlott Kárpátalján is ebben az időben. A nyomozati anyagokból megtudhatjuk, hogy egyesek hogyan hagyták el a munkatábort, kik vettek részt a dezertőrök felkutatásában, hol állították őket bíróság elé, kit hány évre ítélték.

Az egyre gyakrabban előforduló dezertálásokat az Ukrán Biztonsági Szolgálat Kárpátaljai Levéltárában (AUSZBU ZO) tárolt számos akta, kihallgatási jegyzőkönyv igazolja. 1948. október 13-án a donbászi FZO-iskolából dezertált **Szviszták Iván** (1925), a Perecsenyi körzeti Turja Bisztra lakosa, akinek kihallgatását **Seluhin**, az MGB Perecsenyi körzeti osztályának hadnagya vezette. A mindkét fél által aláírt jegyzőkönyv³¹ szerint **Szviszták Ivánt** 1947. október 4-én mozgósították, és a Vorosilovgrádi (ma: Luhanszki) területi Gorszk város FZO-iskolájába került, ahonnan földijével **Csura Ivánnal** együtt 1948. május 6-án hazaszökött. Az okok között megnevezte, hogy a keleti bányászok folyamatosan gúnyolták, banderistának csúfolták. Meglepő, hogy a kihallgatótiszt kérésére (talán fizikai nyomásra, alkut kötve) felsorolta többi szökevény társának nevét (**Vacsila Jurij, Petrisko Petro, Csura Ivan, Maljuk Jurij, Vacsila Mihail**), illetve megadta beregszentmiklósi bűvőhelyük címét is.³²

A túlbuzgó **Seluhin** hadnagy a megadott nevek alapján 1948. november 8-án feletteseinél kezdeményezte a szovjet- és FZO-ellenes agitáció kifejtésével megvádolt **Vacsila Mihail** (1927) turja bisztrai, munkaszolgálat elől bujkáló lakos letartóztatását,³³ ami meg is történt. A vádemelés 6 tagú csoport ellen indult. Az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbíróháza (elnök: **Nyikolajev** igazságügyi hadnagy; testületi tagok: **Ignatyev** és **Horosilov** főhadnagy, **Gromov** hadnagy, egyben titkár) **Zenov** katonai ügyész és **Kovalcsuk** védőügyvéd közreműködésével zárt tárgyalást bonyolított le. Az 1948. december 28-án meghozott döntés alapján **Vacsila Mihailt** (1927)³⁴ és nővérét, **Vacsila Ilonát** (1920) mint tettestársat, egyaránt 25 évre ítélték. A Szovjetunió Legfelső Bíróságának Kollégiuma 1955. március 30-án a korábbi ítéletet **Vacsila Mihail** esetében 6 évre mérsékelte. Mindkettőjüket 1991-ben rehabilitálták.³⁵

A fentebb ismertetett koncepciós ügyhöz kapcsolódóan ugyancsak 20 évet kapott **Petrisko Petro** (Turja Bisztra, 1926) FZO-szökevény 1948. december

³¹ Korszun 2016. 79.sz. ügyirat, 181-182.

³² AUSZBU ZO, Fond 7. Szpr. Sz-5688- ark. 194-195. Eredeti. Gépirás.

³³ Korszun 2016. 82.sz. ügyirat, 186-187.

³⁴ RIZO 2003. I. k. 229.

³⁵ RIZO 2003. I. k. 229.

28-án az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósgától.³⁶ Emellett a FZO-szökevényeket is tömörítő „Szaska” nevű ukrán nacionalista társaság összekötőit, élelmiszer-ellátóit, **Gricák Ilonát** (Turja Bisztra, 1923), **Plovajko Máriát** (Turja Bisztra, 1924) és **Opacsko Annát** (Turja Bisztra, 1914) is egyenként 25 évi kényszermunkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték. A csoport tagjait 1991-ben rehabilitálták.³⁷

1949 októberében a jenakijevói 121. sz. FZO-iskolát 71 fő hagyta ott.³⁸ Novaj Gorlovkáról szülőfalujába (Nagylucska, Csongor, Barkaszó, Rativci) 16 munkácsi körzeti ruszin/ukrán és magyar nemzetiségű fiatal szökött haza.³⁹ Akik az állomáshelyükre nem tértek vissza a helyhatóság felszólítására, azokat felelősségre vonták. Három nagylucsikai fiatal (**A. D. Kozár, I. I. Kozár, A. D. Kerekes**) így került a vádlottak padjára, és kapott egyenként 4 hónapi börtönbüntetést. Hasonlóképpen rács mögé zárták többi sorstársukat is.⁴⁰

Az NKVD-egységek a szülőhelyük környékén, erdőkben, mocsaras helyeken bujkáló fiatalokat felkutatták, letartóztatták. A beszpekások szerint a hatalmi szervekkel szemben illegális szovjetellenes tevékenységet fejtettek ki. Az ungvári körzeti Felsőszlatinán (**V. J. Djugovanec, V. P. Djugovanec, M. I. Ozimak, V. M. Marko, M. V. Ruszin, V. V. Szaglica, V. I. Szaglica, I. J. Szidor**) többek között cséplésre előkészített búzakereszteket gyűjtöttek fel, súlyos károkat okoztak a szőlőskertekben, a helyi tanácselnök ablakát kővel verték be. Az elsőrendű vádlottat 1948. augusztus 26-án az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbírósga 25 évre ítélte. 1955. február 12-én a Kárpátmelléki Katonai Körzet Hadbírósga a többiek büntetését 5 évre mérsékelte, egyúttal amnesztiában részesültek.⁴¹ 1948-ban Luhanszk területén ugyancsak 2 évi börtönbüntetésben részesült egy zsdenyijevói fiatalember, mert nem jelent meg munkahelyén.

A beregszászi körzeti Kovászóról származó dezertált fiatalokkal csoportosan számoltak le. A peranyag szerint terrorista merényletre készültek **Fideri Jurij** helyi tanácselnök ellen, rendszert bíráló névtelen leveleket terjesztettek. Az NKVD által kiagyalt vádak alapján⁴² 1948. október 16-án a Beregszászi Körzeti Népbírósga koncepcióis perben hozott ítélete folytán a kovászói szü-

³⁶ Korszun 2016. 87.sz. ügyirat, 196–198.

³⁷ RIZO 2003. I. k. 229, 289, 534, 551, 557–558.

³⁸ Korszun 2018.288.

³⁹ U. o. fond 2558, op. 1, szpr. 797, ark. 134.

⁴⁰ U. o. fond. R-195, op. 23, szpr. 59, ark. 96–97.

⁴¹ RIZO 2003. I. k. 112.

⁴² KTAL. szpr. 1919, ark. 152, 154, 179.

letésű **Kalinics József**⁴³ (1929) Benében lakó földműves és **Bella János**⁴⁴ (1929) kovászói földműves 10 hónapnyi börtönbüntetést kapott. Két társuk ügyével az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbíróháza foglalkozott, majd a peranyag a Beregszászi Körzeti Népbíróházahoz került. Ez a testület **Hopák Péter**⁴⁵ (1928) kovászói földművest és **Kuzan Mihály**⁴⁶ (1929) kovászói földművest egyenként egy évre elítélte. 1992. november 12-én rehabilitálták őket.

Az Ungvári járási Baranyán (Baranyinci) született **Petrusz Péter**⁴⁷ (1929) Csongoron élő FZO-szökevény, a helyi egészségügyi rendelő szakápolóját (félcsér) az MVSZ Határőr Hadsereg Kárpátaljai Katonai Hadbíróháza⁴⁸ (**Romanyenko** igazságügyi őrnagy elnökletével, a testület tagjai: **Balaszov** főhadnagy, **Asztrelin** alhadnagy, **Davidov** őrmester, titkár) szovjet- és kolhozellenesség vádjával, az USZSZK BTK 54-10. 1. paragrafusára alapján 1948. augusztus 5-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták.

FZO elleni agitáció folytatásáért⁴⁹ a szolgálat aló kibúvó **Petriscse Ivant** (Nyizsnye Balatne, 1922), az ilosvai művelődési osztály vezetőjét a Kárpátaljai Területi Bíróság 1949. július 27-én 10 évre ítélte. Az USZSZK Legfelsőbb Bírósága 1955. február 11-én a korábbi ítéletet 5 évre mérsékelte. 1989-ben rehabilitálták.⁵⁰

Apám, **id. Dupka György**⁵¹ (1927, Tiszabökény) több ezer társával együtt katonai behívóval húsz évesen került Donbászra. A rabszolgamunkát nem sokáig bírta (túrta), néhány cimborájával hazaszökött, de itthon elfogták és elítélték őket. Ezúttal a murmanszki lágerbe vitték, ahol túlélte a 40-50 fokos pusztító hideget – hite a fagynál is erősebb volt. Amnesztiával szabadult. Szerencsésen hazatért.

Egyet kell értenünk **Kovács Elemér** még 1993-ban megfogalmazott, máig érvényes gondolatával: „*Az apátlan nemzedék Donbászon kapta első leckéjét a szocializmusból. Kemény iskola volt. Ezt a hamar felnőtté váló, sokat nélkülöző, sokat éhező csapatot aztán nem lehetett süket jelszavakkal, dörgedelmes szózatokkal megegetni.*”⁵²

⁴³ RIZO 2003. I. k. 355.

⁴⁴ RIZO 2003. I. k. 179.

⁴⁵ RIZO 2003. I. k. 278.

⁴⁶ RIZO 2003. I. k. 421.

⁴⁷ RIZO 2003. I. k. 558.

⁴⁸ Korszun 2018.187.

⁴⁹ Korszun 2018.196.

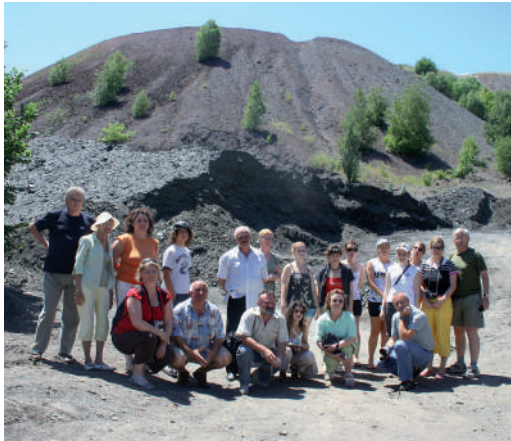
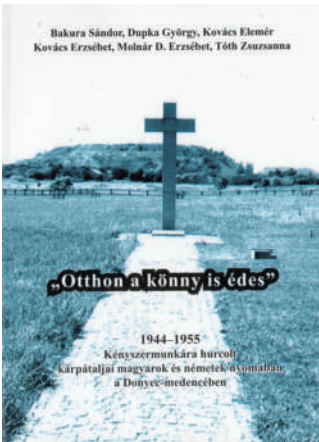
⁵⁰ RIZO 2003. I. k. 556.

⁵¹ DUPKA GYÖRGY. *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Lefejezett értelmiség 1944–1959.* Kárpátaljai Magyar Könyvek, 95. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999. 31. o. <https://mek.oszk.hu/23600/23648/23648.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

⁵² KOVÁCS ELEMÉR. Élőlátók. i.m. 107.

Kutatóúton a Donyec-medencében (2009), az egykori lágerek, temetők feltérképezése. Donyeck külvárosa, az egykori 8. és 9. sz. szénbánya környéke, ahol apám és sorstársai a Fezeó-munkatáborban robotoltak 1947–1950 között.

*A Donyec-medencei kutatóút emlékkönyve.
A kutatócsoportról készült felvétel.*

16.5. AKIK DONYECK VIDÉKEN TELEPEDTEK LE

Tudunk arról is, hogy sokan nem tértek haza, ezen a vidéken telepedtek le. 2009-ben egy kutatócsoport⁵³ tagjaként a Donyec-medencében járva, a felkeresett településeken sok Kárpátaljáról elszármazott magyar, német, ruszin/ukrán, román nemzetiségű férfival, nővel találkoztunk, akik egykori „fezeósok” voltak, ám különböző személyes okok miatt nem tértek vissza szülőfalujukba.

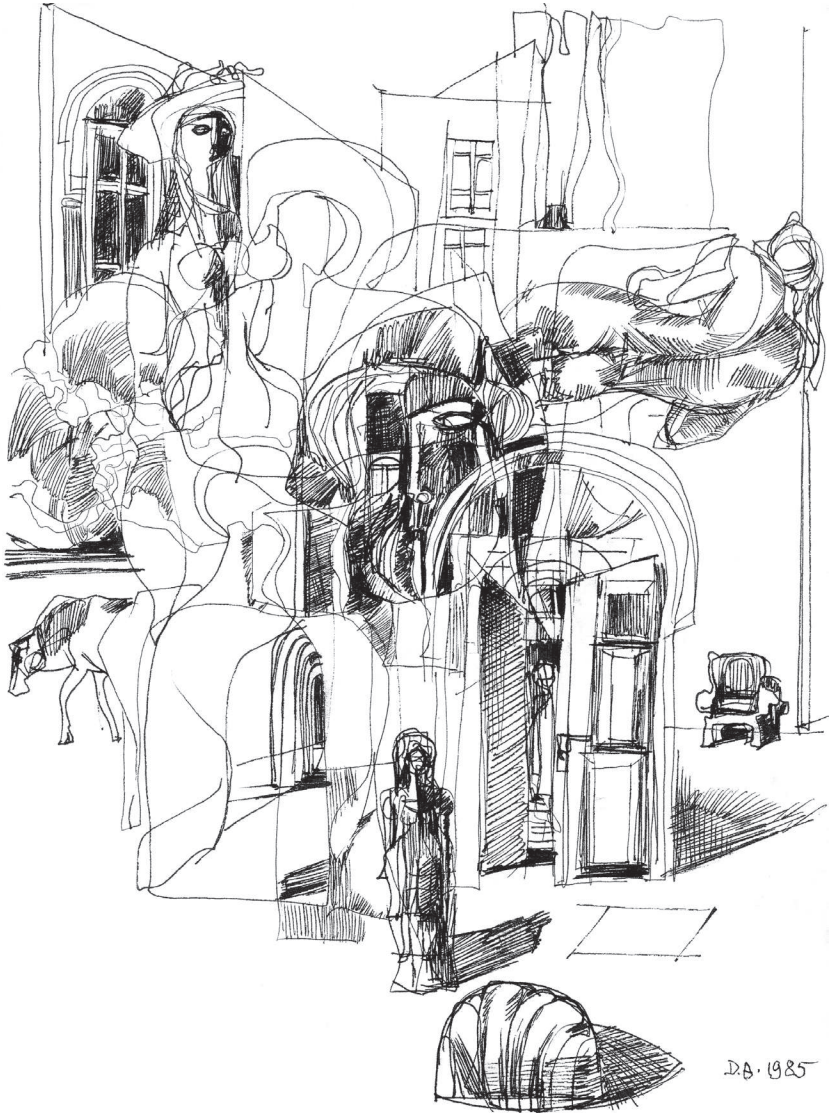
A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a két bányavidéken elterülő Donyeck megyében 421, Luhanszk megyében 246, továbbá Dnyepropet-rovsk megyében 593 magyart tartottak számon, akik már a családon belül is az orosz és ukrán nyelvet használták, s valamennyien asszimilálódásra vannak ítélve.⁵⁴

Az itt maradtok családot alapítottak, majd bányászként mentek nyugdíjba. Találtunk olyan települést is, ahol a lakosság túlnyomó része kárpátaljai gyökerekkel rendelkezett, és a polgármestert is földijeik köréből választották meg.

(Folytatása következik.)

⁵³ „*Otthon a könny is édes*” 1944–1945. i. m. 2009.

⁵⁴ DUPKA GYÖRGY. *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján. Hatásvizsgálatok...* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2011., 148. o. <https://mek.oszk.hu/12300/12394/12394.pdf> (Letöltés: 2024.06.10.)

DB. 1985